

Halk Müziği El Kitabı I: Terimler Sözlüğü, Ankara 1998, s. 187-188; Süleyman Şenel, *Trabzon Bölgesi Halk Musikisine Giriş*, İstanbul 1994, s. 290-291; Özhan Öztürk, *Karadeniz: Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul 2005, II, 1119-1121; U.-K. Reinhard, *Türkiye'nin Müziği* (trc. Sinemis Sun), Ankara 2007, II, 74-75.

ERAY CÖMERT

TULUMBACI

Osmanlı Devleti'nde
asker veya sivil itfaiye neferi için
kullanılan unvan.

İtalyanca “tromba” (boru, borazan) kelimesinden gelen tulumba bir tür basit yangın söndürme düzeneği iken zamanla onu kullanan kimselerin unvanı olmuştur. Su pompalarının XV. yüzyılda İtalya’da ortaya çıktığı ve kısa sürede Akdeniz havzasında yaygınlaştığı bilinmektedir. XVII. yüzyılda Osmanlılar’da gemilere dolan suyu tahliye eden bir tulumbacı esnafı mevcuttu. Türkçe’ye bir denizcilik terimi olarak giren tulumbacı, XVIII. yüzyılda yangın söndürmek için kurulan teşkilâtta suyu tahliye eden değil ateşi söndürmek üzere taşıyıp pompalayan zümreyi niteleyen bir anlam kaymasına uğradı; XIX. yüzyılda ise bunun yanı sıra “külhanbeyi, bıçkın, serseri” mânasında da kullanıldı.

Yangınlara tulumbayla müdahale edilmesi XVI ve XVII. yüzyıllarda başta Macaristan ve Fransa olmak üzere Avrupa’da giderek yaygınlaştı. Osmanlılar’da aynı dönemde evlerde çatıya kadar uzanan merdivenlerle su dolu fiçiler bulundurulması ve bunun yasakçılar tarafından kontrolü gibi birtakım önlemler alınmakta, İstanbul’da meydana gelen yangınlar yeniçeri kolluklarındaki neferler, sakalar, baltacılar ve halk tarafından söndürülmekteydi. Osmanlı Devleti’nde yangın söndürme teşkilâtının kurulması ve tulumbanın kullanılması, XVIII. yüzyıl başında donanmayla katıldığı Venedik seferinden (1715) dönüş-

te ihtida eden ve Fransız asıllı bir mühendis olan Gerçek Dâvud (David) tarafından 1132’de (1720) gerçekleştirildi. Temmuz 1718’deki Tüfenghâne ve ardından Topthane yangınlarında tulumba ile yangına müdahale eden ve hizmeti büyük takdir toplayan Gerçek Dâvud Ağa’yı Sadrazam Nevşehirli Damad İbrâhîm Paşa 1720’de Tulumbacı Ocağı’nı (Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri Tulumbacı Ocağı) teşkil etmekle görevlendirdi. Dâvud Ağa ölümüne kadar (1733) tulumbacıbaşılık vazifesini yürüttü. Şehzadebaşı semtinde Acemi Oğlanları Kışlası’na yerleştirilen Tulumbacı Ocağı başlangıçta sadece altı zabıt ve elli neferden müteşekkildi. Bu sebeple tamirat ve teknik işler cebelhâne, tophâne ve tüfenghâne tarafından yapılıyordu. Daha sonra kışlalarda tulumbalar için kuyular açıldığı gibi hortum ve makinelerin tamiri için birtakım alet ve edevat alınarak bir “kârhâne” (imalâthane / tamirhane) oluşturuldu. Önceleri ocak mevcudunun yetersizliği sebebiyle yangına müdahale ve su tedarikinde sakalardan, yeniçeri ve cebecilerden yararlanıldı. Ardından “mütefennin amele” adıyla nitelikli işçiler / ustalar istihdam edildi.

Tulumbacılar acemi oğlanların sağlam ve çevik (“ayağı koşarlı, uçarlı”) olanlarından seçilirdi. Yangına müdahale esnasında başlarına üzerinde kendilerine ait numara bulunan çorba tasına benzer bakırdan bir miğfer (yangın taşı) giyerlerdi. Yangın dışında günlük kıyafetleri sarık, “kartal karnat” denilen kırmızı kaput ve ayakta kırmızı bir yemeniydi, baldırları ise çıplaktı (baldırı çıplak). Yangına müdahale sırasında yaralananlara tazminat ödenir, çalışmayacak derecede zarar görenler ise emekli edilirdi. Tulumbacılık hizmeti başlangıçta sadece Yeniçeri Ocağı’na bağlı bir askerî birlik tarafından görüldükten zamanla Topkapı Sarayı’nda ve Tersane’de bostancıbaşıya bağlı birer tulumbacı ocağı kuruldu. 1724’te ocaktaki nefer sayısı arta-

rak 150’ye, 1755’te 461’e ulaştı. XVIII. yüzyıl sonlarında bütün devlet kurumlarında birer tulumbacı takımı teşkil edilince 1804 yılı itibarıyla merkezdeki toplam sayıları 531’e yükseldi.

Bir Fransız / Frenk tarafından imal edildiği için “didon” olarak adlandırılan ilk tulumbalar çok hantaldı ve 120 kilodan ağırdı. Taşıma güçlüğü sebebiyle zamanla “didon bozması” denilen daha hafif emmebasma tulumba modelleri geliştirildi. Üstü açık, resimlerle süslenmiş boyalı bir sandık içine yerleştirilen düzeneğin taşınmasını kolaylaştırmak amacıyla dört sırtık ve altına yerle temasını engellemek için dört adet çıkıntılı bölüm (turnak) eklendi. Makinenin çardak kısmı ile tepelik ve deve boyunu denilen, hortum takılan ağız açıkta ve su alıp veren haznesi sandık içindeydi. Tek hazneli ilk tulumbalar yetersiz kaldığından 1737’de Tulumbacıbaşı Ali Sâdık Ağa tarafından iki hazneli (çifte kazanlı) tulumba geliştirildi (BA, Cevdet-Belediye, nr. 123/6135). Bu icat, sadece çeşme bulunan yerlerde kullanılabilmesi ve masraflı oluşu yüzünden yaygınlaşmadı. 1754’te Bostancı Ocağı tulumbacısı Mehmed Ağa, uzun hortumlarıyla bahçe kuyularından su çekip pompalayabilen yeni bir tulumba yaptı. Ancak bu da kuyulara bağımlılık sebebiyle her yangında kullanılamadığından mekanik özellikleri ve boyut bakımından farklı türdeki geleneksel tulumbaların kullanımı sürdü.

İstanbul’un çeşitli semtlerinde yangına müdahaleyi kolaylaştırmak amacıyla bostancı ocaklarından sonra Temmuz 1798’de humbaracı ve lağımçı ocaklarında da itfaiye teşkilâtı kuruldu (BA, Cevdet-Askeriye, nr. 126/5601, 503/23623). Ayrıca küçük yangınlara süratle müdahale için şehrin çeşitli semtlerine kolluklar konuşlandırılarak deniz aşırı yangınlara müdahale için “ateş kayıkları” denen sandallara tulumbalar monte edildi (BA, A. MKT. MHM, nr. 134/70). İstanbul’da yangın gözetlemek üzere ilki 1750’de inşa edilen ve Beyazıt, Galata, Vanıköy’ün arkasında İcadiye’de olmak üzere üç yangın kulesi bulunmaktaydı. Yangın / duman kulelerden görülmüşse gündüz bir kırmızı / sarı bayrak veya iki yana sepet asılırdı. Yangın gece vuku bulursa kırmızı bir fener ve maytap yakılarak İcadiye Kulesi’ne bildirilir, oradan top atılarak bütün İstanbul’a duyurulurdu. Bu amaçla kulelerden davul / kös çalındığı dönemler de olmuştur. Yangın duyurulduktan sonra seraskerlik binasının avlusunda bulunan Harîk Köşkü’nde yangını gözetlemeye memur, “köşklü” (önce-

XX. yüzyılın başına ait bir kartpostalda yangın söndürmeye giden tulumbacılar

TULUMBACI

leri dîdebân) adı verilen nöbetçi ulaklar durumuna mahalle bekçileri ve tulumbacılara haber verirdi.

Yeniçeri Ocağı'nın 1826'da kaldırılması'nın ardından Tulumbacı Ocağı da kaldırıldı. Tıphâne olarak kullanılması kararlaştırılan Tulumbacıbaşı Konağı'nda (BA, HAT, nr. 19308) ve ocakta bulunan tulumbalar seraskerliğe nakledildi (BA, Cevdet-Belediye, nr. 37/1826; *Kânunnâme-i Askerî Defteri*, I, 57). Kısa süre sonra 2 Ağustos 1826'da büyük Hocapaşa yangını çıkınca tulumbacı ocağının ihyası gündeme geldi. Bu sebeple yeni kurulan Asâkir-i Mansûre'ye bağlı yangıncı taburları teşkil edildi. Tulumbacı kelimesinin yerine "yangıncı"nın tercih edilmesi ilkinin yeniçeriliği ve önceki dönemi hatırlatmasındandı. İtfaiye hizmetlerinin aksamadan yürütülebilmesi amacıyla yangıncılar bir müdüriyet şeklinde yeniden teşkilâtlandırıldı (Eylül 1827). Ayrıca dışarıdan alınan ustalar (hortumcu, çilingir, kancacı, baltacı, borucu vb.) tulumba kârhânesi müdürünün maiyetinde istihdam edildi. Hocapaşa yangını tulumba teşkilâtının süratle ihyasını ve nefer sayısının arttırılmasını zorunlu kıldığından çıkarılan ferman gereği İstanbul halkı her semte, her mahalleye bir tulumba tedarik etti; böylece sonraları çok ün kazanacak olan mahalle tulumbacılığı ortaya çıktı (1868). Bu tulumbalar başlangıçta müslüman mahallelerinde mescidlere, hristiyan mahallelerinde kiliselere kondu.

Tulumba sandığı sadece basit bir yangın düzeneği değil mahallenin yiğitlik, şeref ve namus sembolü telakki edilirdi. Bir mahallenin tulumbacıları koğuş adı verilen bir kahvehaneyi veya büyükçe bir odayı merkez edinir, sandık ve edevatını buraya koyar, duvarlarına dizlik denilen pantolonlarını ve keçe külâhlarını asarlardı. Bekâr tulumbacılar genellikle toplu halde bu koğuşlarda kalırlardı. Mahalle ihtiyar heyeti tarafından seçilen ve alâmet-i fârikası deri bir kırbaç olan birinci reis âmir komumundaydı. Birinci reis kabiliyetlerine göre sandığın vasıfsız neferleri sayılan uşaklar arasından ikinci reis, fenerci (yol gösterici), borucu (su fişkirtme aksamından sorumlu görevli) ve kökenci / künkçü (hortumcu, borunun hortumdan çıkmamasını sağlamakla görevli) tayin ederdi.

Tulumbacı sandıkları kenarlarındaki sırtlara omuz veren dört kişi tarafından taşınırdı; bu sebeple birbirlerine "omuzdaş" derlerdi. Sandığı taşıyan dört uşak bir takım teşkil ederdi ve nöbetleşe taşınan her sandığın birkaç takımlik efradı bulunurdu. Dört takımlik sandıklar büyük sandık kabul

edilirdi. Kendilerine mahsus bir "haaayt" ile başlayan nâralar (meselâ Eyüp tulumbacılarının nârası "hazret-i ziyaretli" idi) ve manilerle yangına gidiş, dönüşte öndeki sandığı geçmek tulumbacılar tarafından büyük bir zafer sayılırdı. Bu rekabet sebebiyle kavgalar eksik olmaz, bazan ölümler biten hesaplaşmalar yaşanır. Beledî bir hizmetin ifası yanında bir gösteri de sunan tulumbacıların yangına gidişleri ve dönüşleri halk tarafından büyük ilgiyle izlenirdi. Mahalle tulumbacılığı gönüllü / fahrî yapılan bir kamu hizmetiydi. Buna karşılık devlet tulumbacılara birtakım vergi muafiyetleri sağlayarak bu hizmeti özendirmiştir. Ayrıca tulumbacılar söndürdükleri yangınlardan bahşiş, elbise ve kurbanlık koyun olarak veya semtin belli yerlerinde işportacılık yapma imtiyazıyla geçimlerini temin ederlerdi. Yine bayramlarda klarnet ve darbuka eşliğinde bahşiş toplar, elbise isterlerdi.

1846'da Zaptiye Müşirliği kurulunca tulumbacılık teşkilâtı bu yeni birime bağlandı. Yangınlara süratle müdahale edilebilmesi için İstanbul'un belli yerlerine havuzlar inşa edildi (BA, İ. MSM, nr. 25/673). 1855'te şehremâneti kurulmakla birlikte belediye dairelerinin teşkili ve itfaiye hizmetlerinin bu yeni kuruma devri 1868'i buldu. Ayrıca yangınlara süratli ve etkin müdahale amacıyla her mahalleye bir tulumba tedarik etme şartı getirilmesiyle mahalle tulumbacılığı daha da yaygınlaştı. Bundan dolayı halk dilinde belediye tulumba teşkilâtına ocak / daire sandığı, ahalî tarafından oluşturulanlara ise mahalle sandığı denilmeye başlandı. 1870'teki bu

yük Beyoğlu yangınından sonra mevcut itfaiye sisteminin Avrupa standartlarında yeniden teşkilâtlandırılması gündeme geldi. Araştırmalar neticesinde en mükemmel sistemin Budapeşte'de olduğuna karar verildi; Macaristan'dan Kont Ödön Szechenyi 1871'deki ilk ziyaretinin ardından 1874'te uzman sıfatıyla İstanbul'a davet edildi. Szechenyi Paşa, ordu bünyesinde ayrı bir tabur halinde eğitilen neferlerden modern bir itfaiye bölümü yetiştirdi. Yangın yerine karga tulumba gitme usulü terk edilerek iki yahut dört at koşulu tulumba arabaları kullanılmaya başlandı. Zamanla Deniz İtfaiye Birliği'nin (Bahriye Taburu) kurulmasıyla dört tabura ulaşan ve kendilerine üniforma giydirilen itfaiye alayı ve alınan buharlı tulumbalar itfaiye teşkilâtının modernleştirilmesinde önemli adımlar oldu. Bu çerçevede belediye tulumba teşkilâtı yeniden yapılandırılırken mahalle tulumbaları da varlığını sürdürdü. 1885'te tulumbacıların kıyafetinde yeni bir düzenleme yapıldı. Sandık kolu altındaki gösterişli kıyafetler sadeleştirildi. Her sandık için bir yangın rotası, iş başı üniforması, futbol kulüplerinin oyuncularına giydirdiği gibi bir forma belirlendi.

1889'da Tersane'de bahriye efradı ve Bahriye Nezâreti'ne bağlı müstakil bir deniz itfaiye taburu teşkil edildi. Kara itfaiye teşkilâtının dört taburunun seraskerlik dairesiyle üç kışlada (Kasımpaşa Bahriye, Taksim ve Selimiye kışlaları) toplu halde bulunması uzak semtlerde çıkan yangınlara müdahaleyi güçleştirdiğinden 1908'de Meşrutiyet'in ilânından sonra ta-

XVIII. yüzyıla ait bir kıyafet albümünde tulumbacı eri ile yangın söndürmeye giden tulumbacıların tasvirleri (T. Klaus, *Türkische Gewänder und Osmanische Gesellschaft im Achtzehnten Jahrhundert*, Graz 1966, lv. 104-105)

burlar bölüklere ayrılarak semt karakollarına dağıtıldı. 1911'de birkaç otomobil motorlu tulum balar satın alındı. Balkan savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda itfaiye bölüklerinin de cepheye sevkı zarureti ortaya çıktı. Bu sebeple askerî itfaiye devre dışı kalınca yangın söndürme görevi belediye ve mahalle sandıklarına kaldı. Bu durum itfaiye hizmetlerinin askeriye den belediyeye devrini gündeme getirdi. Neticede itfaiye hizmetleri 1923'te İstanbul valisi ve şehremini Haydar Bey zamanında belediyeye devredildi. Mahalle tulum bacılığı Ağustos 1924'te yasaklandı, atlı ve kırbalı sakalarla birlikte tarihe karıştı. İtfaiyecileri çağdaş meslekî teknik ve pratik bilgilerle donatmak için 1937'de Saraçhane'de bir itfaiye okulu açıldı.

Tulum bacılık, bir yangın söndürme işinden ziyade özellikle İstanbul'da gündelik yaşamın ve folklorun önemli unsurlarından biriydi. Tulum ba takımlarının isimleri de ilginçti: Toygartepeliler, Çengelköy Türkleri, Hasköy Müsevîleri, Kazlıçeşmeliler vb. İstanbul gençleri ve özellikle ayak takımından gençler arasında tulum bacılık bir sevdâ halini alınca pazı kuvveti, pençe ve koşarlı ayak iddiaları başladı ve bir mahallenin tulum ba sandığı semt sakinlerinin yiğitlik, şeref ve namusunun timsali oldu. Sadece çevik ve gözü kara tipler olarak değil aynı zamanda semâî, mani ve destan okumakla da ün salan tulum bacılar XIX. yüzyıl İstanbul hayatının önemli tiplerinden biriydi. Çoğunluğu yetimhanelerden ve bekâr odalarından yetişen bu insanlar kendilerinden esirgenmiş hayatı elde etme ideali peşinde koşar, sonuçta kaybeden de kazanan da efsaneye dönüştürdü. Tulum bacılık aslında bir tür şehir kabada yılığıydı. Mintanları, rütbe âlâmetleri, kahvehane ve koğu muhabbetleri, keçe külâh, yalın ayak ve dizlik fanila şahbazlığı, pırpırlığı ile zamanın gençlerini sarmış bir heves halini almıştı. Bazı tulum bacıların kanunsuz işlere karıştıkları, gayri ahlâkî bir hayat tarzı içinde oldukları da belirtilmiştir. Aralarında kavganın eksik olmadığı tulum bacılar kendilerine has bir argo ile konuşurlardı. Çoğu edep dışı bu tür konuşmalar tulum bacı ağız şeklinde anılırdı. Genelde tulum bacı tiplmesi, ayyaş, serseri ve küfürbaz şeklinde takdim edilirdi. Tavrıları ve kıyafetleriyle İstanbul'un en renkli zümrelerinden biri olan tulum bacılar, İtalyan ressamları Preziosi ve Fausto Zonaro tarafından resmedilmiştir. Edebiyatta ise Nâbizâde Nâzım'ın *Zehra* (İstanbul 1954) ve Sermet Muhtar Alus'un *Onikiler* (İs-

tanbul 1999) adlı romanlarının kahramanları yine tulum bacılardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râsîd, *Târih*, IV, 387-388; V, 18-20; Çelebizâde Âsım, *Târih*, İstanbul 1282, s. 255-257; Lutfî, *Târih*, I, 251, 282; Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye* (İstanbul 1330-38), İstanbul 1995, II, 1077-1097; III, 1119-1255; a.mlf., "Tulum bacılar", *İstanbul İçin Şehrengiz*, İstanbul 1991, s. 113-117; a.mlf., "İstanbul İtfaiyesi", *İstanbul Belediye Mecmuası*, sy. 51, İstanbul 1928, s. 140-165; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 82-86; Tahir Alangu, *Çalgılı Kahvelerde Külhanbey Edebiyatı ve Numuneleri*, İstanbul 1943; M. Halit Bayrı, *İstanbul Folkloru*, İstanbul 1947, s. 22-33; *İtfaiye Tarihçesi ve İstatistiği 1714-1948*, İstanbul 1948; Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Tulum bacıları: Yangın Var*, İstanbul 1981; İ. Hakkı Soyayanmaz, *Tulum bacıları ve Edirne Tulum bacıları*, Edirne 2002; Sermet Muhtar Alus, "Eski Tulum bacılar", *YM*, sy. 13 (1939), s. 27-28; Enver Behnan Şapolyo, "Tulum ba Teşkilâtı: Gerçek Davut", *İlter ve Belediyeler Dergisi*, X/112, Ankara 1955, s. 101-105; Mehmet Tarcan, "Batı Devletlerinde ve Bizde İtfaiye Teşkilâtı", *İdare Dergisi*, sy. 279, Ankara 1962, s. 67-83; M. Herterich, "İtfaiye Pom-palarının Tarihçesi: El Tulum basından Türbinli Pompay'a" (trc. Şefik Okday), *Mühendis ve Makina*, XI/130, Ankara 1968, s. 325-331, 338; İhsan Birinci, "İtfaiye Teşkilatımızın Tarihçesi", *İlter ve Belediyeler Dergisi*, sy. 277, Ankara 1968, s. 550-552; a.mlf., "Tulum bacılar", *Mesleki ve Teknik Öğretim*, sy. 203, Ankara 1970, s. 22-23; A. Süheyl Ünver, "Bizde İlk Fennî Tulum bayı Kuran Dâvud Gerçek", *Hayat Tarih Mecmuası*, IX/2, İstanbul 1973, s. 8-10; Aliye Önay, "Türkiye'de İlk İtfaiye Teşkilâtı", a.e., XIII/5 (1977), s. 63-67; Turgut Kut, "Ülkemizde Yangın Tulum basını İlk Kez İmal Eden Gerçek Davud'un ve Bazı Tulum bacıların Mezar Taşları", *TD*, XXXII (1979), s. 771-788; Uğur Göktaş, "Kartpostallarda Tulum bacılar", *İlgi*, sy. 51, İstanbul 1987, s. 30-32; a.mlf., "Tulum bacılık", *DBİst.A*, VII, 301-303; Mehmet Arslan, "Tulum bacı Nâraları", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sy. 58, İstanbul 1991, s. 46-47; a.mlf., "Osmanlı Saray Şenliklerinde Tulum bacılar", a.e., sy. 63 (1992), s. 41-49; Mehmet Ergün, "Külhanbey-Tulum bacı Destanları", *Toplumsal Tarih*, XV/86, İstanbul 2001, s. 4-12; Hüseyin Özgür – Sedat Azaklı, "Osmanlıda Yangınlar ve İtfaiye Hizmetleri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, III/1, Ankara 2001, s. 153-172; Erkan Tural, "Türkiye, Hollanda, İngiltere ve Amerika'da Modern İtfaiye Teşkilatının Kuruluşu ve Harik (Yangın) Nizamnameleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, XIII/1, Ankara 2004, s. 67-91; Kemalettin Kuzucu, "Széchenyi Paşa ve Osmanlı İtfaiyesinin Modernleştirilmesi (1874-1922)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 14, İstanbul 2006, s. 31-52; Abdurrahman Kılıç, "Tulum bacı Ağzı", *Yangın ve Güvenlik*, sy. 125 (2009), s. 8-10; Cengiz Orhonlu, "Tulum bacı", *İA*, XII/2, s. 50-54; Stefanos Yerasimos, "Tulum bacı", *EI²* (İng.), X, 616; "Gerçek Davud Ağa", *İst.A*, VIII, 4287-4289; M. Sabri Koz, "Tulum bacı Destanları", *DBİst.A*, VII, 301.

YÜKSEL ÇELİK

TUMANBAY

(bk. TOMANBAY).

TU'ME

(الطعمة)

İhtiyaç sahiplerine ve devlet görevlilerine mülkiyeti devlete ait yerlerden ayrılan tahsisat.

Sözlükte "doymak" anlamındaki ta'm (ta'âm) kökünden türeyen tu'me "yiyecek nesne, lutuf, ikram ve ziyafet" gibi anlamlara gelir. Terim olarak Hz. Peygamber'in hanımlarından başlamak suretiyle bazı ihtiyaç sahiplerine ve devlet görevlilerine devlete ait yerlerden belli miktarda gıda tahsisisi yapılmasını ifade eder. İbn Abbas'ın rivayet ettiği bir hadiste Resûl-i Ekrem'in fıtır sadakasını oruç tutanların gereksiz ve çirkin sözlerinin bir kefareti ve yoksullar için bir tu'me yaptığı belirtilmektedir (Ebû Dâvûd, "Zekât", 18; İbn Mâce, "Zekât", 21). Sahâbeden Ebû Katâde'nin hac yolunda iken avladığı yabani eşek etinden o sırada ihramlı olanların yiyecek yiyemeyeceği hususu kendisine sorulduğunda Resûlullah onun Allah'ın kendilerine yedirdiği bir tu'me olduğunu söylemiştir (Buhârî, "Ci-hâd", 88; Müslim, "Hac", 57).

Terim anlamıyla tu'menin ilk defa Hz. Peygamber'in Hayber arazisindeki uygulamasında ortaya çıktığı söylenebilir. Burada Ketîbe denilen kale arazisinin beşte birinden ve Fedek'in yarısından Resûl-i Ekrem ve yakınlarının aldığı paylara bazı kaynaklarda tu'me adı verilmiştir (İbn Hişâm, III, 363-364; İbn Şebbe, I, 211). Ancak Ali b. Muhammed el-Huzâî, Taberî'ye dayanarak 4 (625) yılında ele geçirilen Nadîroğulları yurduna değinirken bu yerin Resûlullah'a ve ailesine ihtiyaçları kadar yiyecek sağlamaları amacıyla tu'me şeklinde verildiğini, onların da bundan artıyı müslümanların güçlenmesi için harcadıklarını kaydeder (*Tahric*, s. 530, 803; ayrıca bk. Semhûdî, II, 155).

Ganimet ve fey hukukuna uygun biçimde gerek Hz. Peygamber'in şahsına kalan yerler gerekse hanımlarına ayrılan paylar hayatta kaldıkları sürece kendilerine ait olmuş, onlardan sonra bu yerler ve elde edilen gelirler bütün müslümanlar için vakıf (sadaka) haline getirilmiştir. Resûl-i Ekrem bir hadisinde Allah'ın peygambere bir tu'me vermesi durumunda bunun ondan sonra idareyi ele alanın emri altına gireceğini diğer bir hadiste ise kendisini kastederek nebînin bıraktığı bütün malların -ehline ne şekilde yedirdikleri ve giydirdikleri hariç- sadaka kabul edildiğini ve peygamberlere mirasçı olunama-